

ANADOLU'DA SAHTE ŞAH İSMAIL İSYANI

Yrd. Doç. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
fsoylemez@ksu.edu.tr

Özet

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, özellikle de Anadolu topraklarında Batını kaynaklı bir çok isyan meydana gelmiştir. Bunlardan biri de Sultan Üçüncü Murad devrinde 1578'de Malatya-Maraş ve Boz-Ok üçgeninde ortaya çıkan Sahte Şah İsmail olayıdır. Arşiv belgelerinde ve kaynaklarda asıl adı zikredilmeyen bu şahıs, Şam-Bayadı Türkmenlerinden olup, aynı yıl içerisinde ölen İran Şahı II. İsmail olduğunu iddia ederek, Elbistan, Arguvan ve Boz-Ok'ta taraftar toplayıp, devlete baş kaldırmıştır. Maraş'tan Karaman'a kadar olan Osmanlı topraklarını ele geçirmeyi plânlayan bu düzmece Şah İsmail, Osmanlı Devleti'nin olaya ciddiyetle yaklaşması ve yerel yöneticilerin tedbirli davranmaları sayesinde kısa sürede bastırılmış ve böylece emeline ulaşamamıştır. Kendisinin Şîî fikirlere sahip olduğu ve asıl maksadının Osmanlıya baş kaldırmak olduğu anlaşılınca, başına topladığı bazı Türkmen aşiretleri de kendisini terk etmişlerdir. Böylece, yalnız kalan Sahte Şah İsmail, iddialarından vazgeçerek izini kaybettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şah İsmail, isyan, batını, Anadolu, Osmanlı.

Abstract

There have been many public riots in Anatolia under the Ottoman rule carried out by a group of rebels called as Batını. One of these riots was so called Shah İsmail incident in which it took place in the triangle of Malatya Maraş and Boz-Ok in 1578. This person whose name was not mentioned in the original documents was a descendant of Şam-Bayadı Turcomans and he organised a rebellion in Elbistan, Arguvan and Boz-Ok regions claiming to be as Shah İsmail II who died in the same year in İran. He planned to occupy the Ottoman territories from Maraş to Karaman but his rebellion was suppressed by the measures taken by the Ottoman authorities. Many of Turcoman tribes abandoned the so called Shah İsmail when they came to know that he had Shiite ideas and his plan was to conduct a rebellion against the Ottoman Empire. İsmail hence change his attitude and abandoned his ideas by secretly escaping to unknown regions.

Key Words: Shah İsmail, riot, batını, Anatolia, Ottoman.

1.Giriş

Safevî Devleti'nin 1502 yılında Şah İsmail tarafından kurulmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti sınırları dahilinde yaşayan ve Osmanlı vatandaşı olan Anadolu'daki Türkmenler üzerinde siyasî, kültürel ve dinî etkilerinin olduğu bilinmekte-

dir. Bunun bir sonucu olarak Anadolu'daki Sünnî inanca sahip Türkmenlerin, Şia mezhebine yönelmelerine neden olmuş ve bazı bölgelerde bir "şah" hayranlığının doğmasına sebep olmuştur. Osmanlı ülkesinde böyle bir zemin oluştuğunda ise, bu inanca sahip olan insanlar, Osmanlı Devleti aleyhine istismar edilmeye başlanmıştır. Kendi bölgelerinde şöhret bulan bazı kimseler, birtakım menfaatler elde etmek için ortaya çıkıp, Osmanlı idaresine baş kaldırmışlardır. Kendilerine bu isyanlarda taraftar bulmak için de, halkın dinî inancını kullanmışlardır. XVI. yüzyılda meydana gelen bu tür hareketlerden biri de, Maraş Eyaleti'nde yaşayan Şambayat Türkmenlerine mensup bir şahsın, Boz-Ok'ta ortaya çıkarak, Safevî hükümdarı II. Şah İsmail olduğu iddiasıyla, Osmanlı Devleti'ne isyana kalkışmasıdır. Osmanlı Devleti topraklarında meydana gelen bu tür isyanların genellikle Orta Anadolu'da ortaya çıkması, bölgenin sosyo-ekonomik düzeyinin düşüklüğü nedeniyle, burada daha çabuk sarsılabilir, konargöçer halkın yaşamasından kaynaklanmış olmalıdır.¹ Zira tarihte bu tür istismarlar hep gelir düzeyi düşük ve yeterli oranda bilinçli olmayan zümreler üzerinden yapılmıştır. Dinî bilgisi zayıf olan halk, kendisine İslâmiyet adına sunulan her şeye inanmak ve bu tür faaliyetlerde bulunanların peşinden gitmek durumundaydı.

Selçuklu ve Osmanlı gibi Sünnî Türk-İslâm devletlerinde, Şiî-Batınî kaynaklı isyanların meydana gelmesinde rol oynayan Şiî zümrelerin şuuraltı durumlarına da bakmak gerekmektedir. Zira Şiîlere göre: Hz. Ali'nin ilk halife olması gerekirken, bu hakkı diğer halifeler tarafından gasp edilmiş ve onların gözünde diğer üç halife ve dolayısıyla mevcut iktidarlar gâsıp ve zalim duruma düşmüşlerdir. Halifelik, Hz. Ali'nin hakkı ve ondan da çocuklarına geçmesi icap ederken, kendisinden sonra çocuklarına geçmemiş ve onlar hep muhalefette kalmışlardır.² Yine bu cümleden olarak; Hz Hüseyin'in, devrin hükümeti tarafından katledilmiş olması, onların halk nazarında mazlum duruma düşmelerine ve taraftar bulmalarına sebep teşkil etmiştir.³ Bu nedenle Şiî-Batınî düşüncelere sahip topluluklar, buldukları devlette kendilerine yönelik en ufak bir haksızlık yapıldığında, mevcut iktidara karşı bir husumet ve isyan durumuna geçmekten geri durmamışlardır.

Şayet devlet kendi vatandaşlarına millî kültürünü yeterince tanıtop benimsetemezse, halkın dış kökenli fikir ve kültürlere yönelmesi kaçınılmaz olacaktır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Molla Kâbız olayıdır. Kabız'ın ortaya attığı iddialara, hem de saltanat merkezi olan İstanbul'da bir çok Müslüman Osmanlı vatandaşının inanması ve yapılan duruşmada Rumeli ve Anadolu kadıaskerlerinin dahi Kâbız'a cevap verecek ve onun fikirlerini çürütecek kadar ilmî yeterliğe sahip olmamaları⁴, Osmanlı Devlet adamlarının bu konuları ihmal ettiklerini ortaya koymaktadır.

Ana konumuzu teşkil eden Şambayatlı Sahte Şah İsmail'in isyanı ve bu isyanın bastırılması hadisesini ortaya koymadan önce, Safevî Devleti'nin kuruluşundan, Safevî hükümdarı II. Şah İsmail'in ölümü ve sonrasında İran topraklarında ortaya çıkan ve kendilerinin (II.) Şah İsmail olduklarını iddia eden "Sahte Şah İsmail"den kısaca bahsetmek, konumuzun daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

2. II. Şah İsmail'in Öldürülmesine Kadar Safevîlerin Türkmenlere Yönelik Faaliyetleri

Başlangıçta tamamen dinî mahiyette bir tarikat kuran Erdebil Sofileri, Şeyh Safiyüddin'in torunu Sultan Hoca Ali zamanında açıkça Şiîliğe temayül ederek⁵ İran, Irak, Suriye ve Anadolu'daki zümreler ve özellikle Türkmen aşiretleri arasında taraftar toplamağa çalıştılar. Hoca Ali'nin Erdebil Tekkesi'ne bağlı müritler bulmasının nedenlerini dedesi Şeyh Safiyüddin döneminden itibaren gelişen olaylarda aramak gerekir.

Safevî tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin (1252-1334), 1276 yılında Hazar Denizinin güney kıyılarındaki Geylan'da Şeyh Zahid-i Geylanî'nin yanına varmış ve Şeyh Zahid'in ölümünden sonra da kızı Bibi Fatma ile evlenerek, onun şeyhlik postuna oturmuştur. Şeyh Safiyüddin, zamanla bölgede halkın teveccühünü kazanmış ve özellikle İlhanlıların Veziri Reşideddin, oğlu Erdebil valisi Mîr Ahmed ve İran'da hüküm süren Moğol hanı Olcaytu gibi yöneticiler kendisine büyük hürmet göstermişlerdir.⁶ Şeyh Safiyüddin'den sonra Erdebil'de Şeyhliğe geçen oğlu Sadreddin (1334-1392), torunu Hoca Ali (1392-1429) ve Hoca Ali'nin oğlu Şeyh İbrahim (1429-1447) dönemlerinde, şöhretleri bölge dışına çıkararak Osmanlı padişahlarının saraylarına kadar ulaşmıştı. Bu nedenle Osmanlı padişahları da Erdebil'e "çerağ akçesi" adı altında her yıl hediyeler göndermişlerdir.⁷

Şeyh Safiyüddin'in torunu Hoca Ali'nin Anadolu'da özellikle de Teke, Hamit ve Karamanoğulları gibi Türk beyliklerinde birçok müritlerinin olduğu belirtilmektedir. Bunun sebebine gelince: Timur, 1402 yılında Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'le yaptığı Ankara Savaşı'ndan dönerken, Şeyh Hoca Ali'yi Erdebil Tekkesi'nde ziyaret etmiş ve Hoca Ali'ye saygısının bir göstergesi olarak, köyleleriyle birlikte Erdebil'i Safevîlere vakıf olarak bağışlamıştı. Daha sonra Timur, Hoca Ali'ye başka ne gibi bir hizmette bulunabileceğini sormuş, Hoca Ali de başka herhangi bir ihtiyacının olmadığını, ancak Anadolu'dan beraberinde getirdiği Türk esirlerini serbest bırakmasını istemiştir. Bunun üzerine sayıları yaklaşık 30 bin olan bu esirler, Timur'un emriyle serbest bırakılarak Şeyh Hoca Ali'ye teslim edildiler. Bu Türkmenler de, şükran borcu olarak Safevî Tarikatı'na bağlandılar. Daha sonra bunların çoğu Anadolu'ya döndüler; orada kalanlar ise Erdebil de bir mahalleye yerleştirildiler.⁸

Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed'in hükümdar olmasıyla birlikte gayri-Türk devşirme unsurlara devlet yönetiminde yer verirken, Safevî Devleti özellikle Şah Tahmasb döneminde, Türkmenlere devlet idaresinde çeşitli görevler vermiştir.⁹ Safevî Devleti'nin kuruluş ve gelişmesini başarmasının ve Osmanlı ülkesindeki Türkmenler üzerinde etkili olmasının sebeplerinden birisi de bu olsa gerektir. Bu nedenle Osmanlı idaresinden memnun olmayan bazı Türkmen aşiretlerinin İran'daki bu tarikata yöneldikleri görülmektedir. Daha Şeyh Safiyüddin devrinden itibaren, Erdebil Tekkesi'ni ziyaret edenler arasında Anadolu'dan gidenler dikkat çekiyordu. Yukarıda da ifade edildiği gibi, özellikle Hoca Ali'nin, Timur'un

Anadolu'dan alıp götürdüğü esirleri serbest bıraktırması, Anadolu Kızılbaşları arasında Safevî muhabbetinin kuvvetle yerleşmesine sebep oldu.¹⁰

Hoca Ali'nin torunu Şeyh Cüneyd, Safevî Tarikatı'nı dini bir devlet haline getirdi¹¹ Devletinin hâkimiyet sahasını genişletmek için de, çeşitli yerleri dolaşarak propaganda faaliyetlerini el altından sürdürmek niyetinde idi. Bu amaçla ilk önce Osmanlı topraklarına yöneldi. Zira orada Safevî Tarikatı'na bağlı olan zümreler vardı ve bunlar kendisi için fikirlerinin yayılmasında bir zemin oluşturabilirdi.

Anadolu'ya yerleşmek isteyen Şeyh Cüneyd, Erdebil'den ayrılarak Konya'ya gitmek üzere Osmanlı topraklarından geçerken, Osmanlı sultanı II. Murad'a bir seccade, Kur'an ve bir tespihten oluşan hediyeler gönderdi. Sultan Murad bunun karşılığında Şeyh Cüneyd'e verilmek üzere hediyeleri getiren müride 200 duka altın ve müritle beraber gelen dervişlere de 1000'er akçe verdi.¹² Şeyh Cüneyd hediyeleri gönderirken, Osmanlı Sultanından dua ve ibadet yapabilmesi için, Kurtbeli'nde ikamet etmesine müsaade etmesini istedi.¹³ Fakat Sultan II. Murad, Şeyh Cüneyd'in asıl maksadını anladığından, Osmanlı topraklarında kalması konusunda kendisine olumlu bir cevap vermedi.¹⁴ Bunun üzerine Osmanlı topraklarını terk ederek Konya'ya giden Şeyh Cüneyd, burada kendisinin Hz. Ali'nin soyundan geldiğini iddia ederek¹⁵ Batınî düşüncelerini yaymaya başladı. Buna tepki gösteren Karaman Bey'inden de yüz bulamayınca, güneye yönelerek, o devirde Memlûklü toprağı olan Kilis ve Musa Dağı'na gitti. Ancak Memlûklü Sultanı Çakmak (1438-1453) da, onun üzerine bir birlik göndererek, kendisini Kuzey Suriye'den çıkarttı.¹⁶ Neticede Osmanlı, Karaman ve Memlûklülerden yüz bulamayan Şeyh Cüneyd, Canik'e gitmiş ve orada Trabzon Rum İmparatorluğu'nu ele geçirme ve o bölgede kendi devletini kurma plânları yapmıştı. Samsun'da yaptığı bu plânı uygulamaya koymak amacıyla 1456 yılında Trabzon'a saldırdı. Uzun süre uğraştıysa da kaleye girmeye muvaffak olamadı ve Trabzon'u almaktan ümidini keserek, Diyarbakır'da bulunan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına gitti.¹⁷ Şeyh Cüneyd, Uzun Hasan'ın teveccühünü kazanarak Akkoyunlu ülkesinde geniş çaplı propaganda faaliyetinde bulundu. Bu arada Uzun Hasan'la, belki de ortak düşmanları olan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a karşı birleşen ve Uzun Hasan'ın güvenini kazanmayı başaran Şeyh Cüneyd, 1458 yılında Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm'le evlendi.¹⁸ Üç yıl Diyarbakır'da kaldıktan sonra Erdebil'e gitti. Ancak, kendisini sevmeyen ve kıskanan amcası Cafer, onu Erdebil dışına çıkarttı. Bunun üzerine şeyh Cüneyd silâhlı müritlerini yanına alarak, kuzeydeki Çerkeslere karşı savaşmaya gitti. Elbrus dağlarındaki Karasu vadisinde Şirvan Şah'la, 4 Mart 1460 tarihinde yaptığı muharebede öldürüldü.¹⁹

Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd'in Şirvan Şah ile yaptığı savaşta öldürülmesi üzerine, Cüneyd'in oğlu Haydar'ı Erdebil'de iktidara getirip, kızı Marta (Alemlaş Begüm)²⁰ ile evlendirdi. Haydar'ın bu evlilikten: Sultan Ali, İsmail (doğumu: 17 temmuz 1487) ve İbrahim adlarında üç oğlu dünyaya geldi.²¹

Haydar müritlerine savaş tatbikatları yaptırıyordu. Bu arada onlara: ok atma, mızrak ve kılıç kullanma gibi savaş usullerini öğretiyor; çeşitli savaş malzeme-

leri imal ederek tekkesini adeta bir silah deposu haline getiriyordu. Şeyh Haydar, müritlerine on iki dilimli kırmızı serpuş giydirdi. Bu tarihten itibaren “Kızılbaş” ismi Şîî düşüncelere sahip olanlar için genel bir terim olarak kullanılmaya başlandı.²² Şeyh Haydar’ın, 9 temmuz 1488 tarihinde Elburz Dağı eteğindeki Dartanat Köyü yakınında, Şirvanşah’a karşı yaptığı savaşta öldürülmesi üzerine²³ yerine en büyük oğlu Sultan Ali geçti. Sultan Ali döneminde Akkoyunlu Devleti tamamen zayıflamış, Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub’un 24 aralık 1490’da²⁴ ölümünden sonra, Safevîler’in Akkoyunlu Devleti üzerindeki nüfuzları iyice artmıştı. Sultan Ali’nin Akkoyunlularla 1494’te yaptığı savaşta öldürülmesi²⁵ üzerine Erdebil Tarikatı’nın başına kardeşi İsmail geçti. 1498 yılına gelindiğinde Akkoyunlu Devleti çökmekte, onun yerine Safevî Devleti’nin temelleri atılmakta idi.

Timur’un Anadolu’dan esir olarak götürüp, o dönemde Erdebil Şeyhi olan Şeyh Safiyüddin’in torunu Hoca Ali’ye (1392-1429) teslim ettiği Türkmenlerin Erdebil’e yerleştirildikleri yukarıda ifade edilmişti. Anadolu’dan getirilen bu Türkmenler Erdebil’de “Rumlu” ismiyle ayrı bir mahallede oturmaktaydılar. İşte bunların çocukları XV-XVII. asır Kızılbaş kabilelerinin en kuvvetlisini teşkil ettiler.²⁶ Bunlar başta olmak üzere, Anadolu kökenli Ustaclu, Karamanlı, Tekelü, Bayat ve Varsaklar, Şah İsmail’in faaliyeti neticesinde siyasî bir kuruluş halini alan Safevî Devleti’nin, savaşan güçleri ve beyleri olarak büyük bir nüfuz kazandılar. Şah İsmail’in davetine Anadolu Türkmenleri ve özellikle de Teke ve Hamideli sakinlerinin büyük bir hevesle icabet etmelerinde bunların da büyük rolü vardı.

Osmanlı ülkesinde, Şah İsmail taraftarı ve onun adına faaliyetlerde bulunan Kızılbaşların artması, Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike oluşturmaya başlamıştı. Bu cümleden olarak, Sultan II. Bayezid Arnavutluk Seferi sırasında Manastır’dan Pirlepe’ye giderken, derin ve dar bir geçitte, Haziran 1492’de meczup bir dervişin suikastına maruz kaldı. Suikast, muhafızlar tarafından engellendi ve suikastçı derhal öldürüldü.²⁷ Tehlikenin büyüklüğünü sezen Sultan II. Bayezid, Teke ve Hamideli’ndeki Kızılbaşların çoğunu Rumeli yakasına sürgün etti; sınırda bulunan ümerâya, hiçbir sofinin Anadolu tarafına geçirilmemesi konusunda ciddi uyarılarda bulundu.²⁸ Fakat Safevî yanlısı Kızılbaşların arzettiği tehlike, gittikçe dozunu arttırarak devam etti ve şehzadelerin saltanat mücadeleleri sırasında meydana gelen Şah Kulu isyanı ile bir felâket halini aldı.²⁹ Zaten Şahkulu, isyan edip Şah İsmail adına Osmanlı Devleti’ni ele geçirmek için fırsat kolluyordu.³⁰ Tam bu sırada Yavuz Sultan Selim’in, babası II. Bayezid’e baş kaldırması ve Sultan II. Bayezid’in hastalığı sebebiyle devlet işlerini vezirlere bırakmış olması³¹, Şahkulu’na isyan fırsatı vermiş oldu.

3. Osmanlı Devleti’nin Kızılbaşlığa Bakışı ve Safevî Yayılmasına Karşı Aldığı tedbirler

Çaldıran zaferi, Safevî Devleti’nin Anadolu üzerindeki Kızılbaş emellerine büyük bir darbe indirmesine rağmen, Osmanlı ülkesindeki propaganda faaliyetleri ve özellikle de konargöçer unsurlara yönelik tahrikleri sona ermedi. Osmanlı Dev-

leti'ni zaman zaman sıkıntılara sokan: Kanuni devrindeki Baba Zünnun³², bir Kızılbaş halifesi olan Veli Halife³³ ve Kalender³⁴ isyanları gibi, Sahte Şah İsmail olayı da Şambayat Türkmenlerine mensup bir şahsın liderliğinde meydana gelen isyan hareketidir.³⁵

Osmanlı Devlet yöneticileri, bu olayların önlenmesine yönelik olarak çoğu zaman bu ayaklanma hareketleriyle bölgenin sosyo-ekonomik rahatsızlıkları arasında bir ilgi kurarak iyileştirici tedbirler alma yoluna gitmemiş, aksine bu bölge halkı ve Türkmen aşiretlerinin şer kaynağı ve buldukları bölgelerin de eşkiya üreten bir yer olduğu kanaatiyle,³⁶ bunların tedip edilmeleri gerektiği düşüncesine sahip olmuş ve bu yönde zorlayıcı tedbirlere başvurmuştur.³⁷ XVI. yüzyılda Anadolu'da yaşayan göçebe, yarı-göçebe ve bazı yerleşik halkın maruz kaldığı sosyal ve iktisadî sıkıntılarla, mahallî yöneticilerin baskı ve kötü yönetimleri, bu zümrelerin devlete karşı isyan hareketlerine katılmalarına neden oluyordu. Şah İsmail adına hareket eden Şahkulu, Boz-Oklu Celâl, Şah Veli ve bunlardan daha kapsamlı bir hareket olan Şah Kalender isyanlarının temelinde hep bu çarpıklıklar yatmaktadır.³⁸ Nitekim Sultan II. Bayezid döneminde, Teke-ili'nden İran'a sığınan Türkmenlerin reislerine Sultan Bayezid'e neden isyan ettiklerini soran Şah İsmail'e şu anlamda bir cevap vermişlerdir. "Bayezid Han yaşlı ve hasta bir kişi olduğundan yönetim görevini yerine getiremez olmuş ve devlet işlerini vezirlerine teslim etmiştir. Bu durum ise memlekette karışıklığa neden olmuş ve halk perişan duruma düşmüştür. Nihayet yapılan zulümlere dayanamayıp isyan yoluna sapmışlardır."³⁹ Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır ki, Safevîlere taraftar olan Türkmenler, Şiîliğin inanç esaslarını bilen, benimseyen ve bu uğurda Sünnî bir devlet olan Osmanlıya karşı mücadele etmek istediklerinden değil, Osmanlı Devleti yönetim kademelerinde bulunan devşirme sınıfının, Türk köylü ve özellikle konargöçer reâyaya karşı adaletsiz ve baskıcı tutumlarından kaynaklanmıştır. Sultan III. Murad döneminde isyancılara karşı tehdit ve öldürme siyasetinden vazgeçilmiş ise de, İran'a düzenlenecek sefer öncesinde, bir süre bu sulhçu politikadan vazgeçilip, tekrar asıp kesme siyasetine dönülmüştür.⁴⁰ Sahte Şah İsmail isyanının bastırılması da tam bu dönemde rastlamaktadır.

Şah Tahmasb elli dört yıllık saltanatı sonunda iyice yaşlanmış ve devlet yönetiminde bir boşluk doğmuştu. Bu boşluktan faydalanan Gürcü, Çerkes ve Türkmenler arasında bir rekabet başlamıştı. Şah Tahmasb, oğullarından Haydar Mirza'yı veliaht ilan etmişse de komutanlarından Ustachloğlu Hüseyin Bey, şehzade Behram'ın tahta geçmesini istiyordu. Fakat Haydar'ın Gürcü olan annesi bir an önce oğlunu tahta geçirmek için Şah Tahmasb'ı zehirletmiş ve oğlu Haydar'ı Şah ilân etmişti. Buna karşı Sünnî olan Türkmenler, özellikle de Afşarlar ayaklanmışlar, Şah İsmail'in Çerkes karısından olan ve ana baba bir ablası Perihan'ın da gayretiyle, 25 yıldan beri Alamut Kalesi'nde tutuklu bulunan II. Şah İsmail'i getirerek hükümdar ilan etmişlerdi. II. Şah İsmail 1576 yılında Safevî Devleti tahtına geçince Sünnî olduğunu açıkladı. Zira İran tahtını ele geçirmesinde Sünnî olan Afşar Türkmen Aşireti'nin büyük rolü olmuştu.⁴¹ Şah İsmail Ehl-i Sünnet mezhebini tercih edince Şiî mezhebinden birçok komutan ve devlet adamını ortadan kaldır-

miş, Safevî hanedanından on beş şehzadeyi de öldürtmüş, sadece kör ve deli olan Muhammed Hudabende'yi sağ bırakmıştı.⁴² II. Şah İsmail, saltanatının başından itibaren Türkmenlerin desteğini almış, onlarla kaynaştığı için ölümünden sonra da İran ve Anadolu'daki Türkmenler arasında bir Şah İsmail sevgisinin doğmasına yol açmıştır. Böylece Türkmenler üzerinde etkili olmuş, saltanatının başından beri Anadolu Kızılbaşları üzerindeki tahriklerini gittikçe arttırmış ve Osmanlı'nın sınır beylerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya devam etmiştir.⁴³

Safevî Devleti ile bizzat savaşa girişmeden önce, Yavuz Sultan Selim'in yaptığı gibi Sultan III. Murad devrinde de, Osmanlı hükümetinin Kızılbaş takibatını şiddetlendirdiği açık bir şekilde görülmektedir. II. Şah İsmail'in Anadolu Kızılbaşlarını tahrik hususunda gösterdiği faaliyetin bir neticesi olarak ortaya çıkan birtakım belirtiler bu takibatın yapılmasını gerekli kılmıştır. Yapılan sıkı teftişler neticesinde münferit şahıslar ve gruplara ait olaylar istisna edilirse, Bağdat ve Zülkadriye'de Kızılbaşların çokluğu, buna mukabil Kırşehir'dekilerin İran'la anlaşmalı olmadıkları ve fakat Rum (Sivas) Eyaleti'nin muhtelif kazalarında Kızılbaş halifelerinin kaynaştığı, nüzur⁴⁴ ve sadakat toplanıp İran'a mütemediyen adamlar gidip geldiği anlaşılmaktadır.⁴⁵

Osmanlı Sultanları, ilk başlarda kendileri de Erdebil Tekkesi'ne nüzur gönderdikleri halde, daha sonraları Anadolu'daki Kızılbaş tehlikesinin büyümesi üzerine bundan vazgeçmişlerdir. Sultan II. Murad Erdebil Tekkesi'nin başında bulunan Şeyh Cüneyd'e, Sultan II. Bayezid Antalya'nın Elmalı Köyü'nde faaliyetlerini sürdüren Şahkulu'na (Osmanlı Devletine başkaldırması ile birlikte Osmanlı kaynaklarında kendisinden Şeytankulu olarak bahsedilir) para göndermişlerdir. Ancak halktan nüzur ve sadaka gönderenler ise takibata uğramıştır.⁴⁶ Bu konuda bu tür çelişkilerin de yaşandığı görülmektedir.

Daha sonraki dönemlerde para gönderme işinin tersine döndüğünü görmekteyiz. Bir başka ifadeyle, İran Şahları Osmanlı tebaasının sempatisini kazanmak amacıyla, fakirlere dağıtılmak amacıyla para gönderdikleri anlaşılmaktadır. Meselâ 17 şevval 975 (15 Nisan 1568) tarihli bir mühimme kaydına göre; Kanuni Sultan Süleyman'ın ruhuna bağışlanmak üzere İran Şahı tarafından Osmanlı Devleti'ndeki fakir halka dağıtılması için bir miktar para gönderildiği ve bu paranın dağıtılması için de Osmanlı Sultanı II. Selim'den izin istendiği anlaşılmaktadır. Ancak Sultan II. Selim, vezir Piyale Paşa'ya gönderdiği fermanda, Ehl-i Sünnet olan tebaasının İran'dan gelen bu sadakaya temayül etmedikleri anlaşıldığından, şayet İran şahının dağıtacak parası varsa, bunu kendi ülkesindeki fakirlere dağıtmasının uygun olacağından bahisle bu paranın Osmanlı ülkesinde dağıtılması talebini reddetmiştir.⁴⁷

Bütün bu karışıklıkların temel etkenlerini, İran'dan gönderilen Kızılbaş halifelerin Anadolu Kızılbaşları arasında yaptığı tahriklerde aramak gerekir. Halifelerin yalnız nüzur ve sadakat toplamak, şifahî telkinler yapmakla kalmayıp Kızılbaş akâidini muhtevî kitaplar getirip dağıttıkları da anlaşılmaktadır.⁴⁸

4. Safevî Devleti'nde Ortaya Çıkan Sahte Şah İsmail

Safevî hükümdarı II. Şah İsmail'in ölümünden sonra Anadolu'da olduğu gibi İran'da da sahte Şah İsmailler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki 1580 yılında Kûh-Gîlû'da bulunan Lur kavmi arasına bir kalender dervişi gelerek kendisinin Şah İsmail olduğunu ve öldürülenin kendisine benzeyen bir köle olduğunu söylemiştir. Kendisinin asıl Şah (II.) İsmail olduğunu söyleyerek Lurlardan büyük bir taraftar kitlesi toplamağa muvaffak olmuştur. Bu sahte Şah İsmail, başına topladığı Lurlarla birlikte bölgede hakim durumda bulunan Afşarların⁴⁹ üzerine yürümüştür. Kûh-Gîlû'da babası Halil Han'ın yerine vekâlet eden Rüstem Bey'i öldürüp, Afşarları perişan etmiştir. Bunun üzerine Halil Han, Sahte Şah İsmail'le çarpışmak üzere Kûh Gîlû'ye gelmiş ancak Lurların atıkları taşlardan biri başına isabet etmiş ve ölümüne sebep olmuştur. Durumun ciddiyetini anlayan İran Şahı Muhammed, Halil Han'ın yeğeni İskender Bey'i Kûh Gîlû'ye vali olarak atamış ve Fars beylerbeyi Zülkadirli Emet Han'a da İskender Bey'e yardım etmesini emretmiştir. Durak Halife komutasındaki Zülkadir kuvvetleri 1581'de Afşarlarla birleştiler ve birlikte Şah İsmail kuvvetlerine saldırdılar. Yanında az sayıda adamı kalmış olan Sahte Şah İsmail yakalanıp öldürüldü.⁵⁰

İran'daki Sahte Şah İsmaillerin ikincisi yine Luristan'da ortaya çıkmış ve başına 10 bin kadar adam toplamıştı. Bu sahte Şah İsmail, Tekeli Hüseyin Sultan tarafından yakalanarak Kazvine gönderildi. Üçüncü Sahte Şah İsmail Taliş'te ortaya çıktı; ancak çok geçmeden Erdebil'de öldürüldü. Dördüncü Sahte şah İsmail ise Gurlular arasından çıktı. Ferah Valisi Hüseyin Sultan ve onun arkasından kardeşi Ali Han Sultan'ı öldürerek Horasan Afşarlarını perişan etmişti. Ferah Valisi olarak atanan Hüseyin ve Ali Han sultanların akrabası Yeğen Sultan, Sahte İsmail'i ortadan kaldırma çarelerini aradığı bir sırada, bu iddiada bulunan şahsın gerçek Şah İsmail olmadığı anlaşılınca, kendi taraftarları tarafından öldürüldü.⁵¹

İran'da ortaya çıkan Sahte şah İsmailler, Anadolu'dakinden sonra ortaya çıktıkları için onun bir taklidi niteliğindedirler.

5. Anadolu'da Sahte Şah İsmail

Safevî hükümdarı II. Şah İsmail'in ölümünden sonra, İran'da ortaya çıkan sahte Şah İsmaillerin yanı sıra Anadolu'da da; Maraş ve Orta Anadolu'da İran şahlarının ve özellikle de yukarıda belirttiğimiz gibi II. Şah İsmail'in, Anadolu Türkmen aşiretleri üzerindeki etkisinin ve bu bölgedeki halifeleri vasıtasıyla yaptığı faaliyetlerin bir sonucu olarak, bilhassa konargöçer halk arasında Batınî fikirlerin bir hayli yayıldığı görülmektedir. Anadolu Türkmenlerine yönelik olan bu yoğun Şiîleştirme faaliyetinin bir sonucu olarak da, bu bölgede bulunan Şam-Bayat Türkmenleri⁵² arasında bir şahıs ortaya çıkmış ve "Ben Şah İsmail'im" deyip halkı etrafında toplamaya başlamıştır.

II. Şah İsmail'in Türkiye Kızılbaşları arasındaki son ve tipik tezahürü, Şah'ın ölümünden bir sene sonra, Maraş çevresinde bulunan Şam-Bayat Türkmen-

leri arasında ortaya çıkan bir düzmece “Şah İsmail” fitnesidir. Serdar Lala Mustafa Paşa, çıktığı Gürcistan ve Şirvan seferi⁵³ için İstanbul’dan hareket edip Sivas’a geldiğinde⁵⁴, Zülkadriye Beylerbeyisi ve Elbistan Kadısı serdara müracaat ederek: Şam-Bayadı Türkmenleri arasında birisinin ortaya çıkıp “Ben Şah İsmail’im” diye bazı eşkıyayı başına topladığı; Sultan Korusu ve Arslantaş⁵⁵ Mevkiinde “bu sevda ile nice şenaatler” edip sonra Boz-Ok’ta Kızılbaş halifesiyle müttefikan Hacı Bektaş ocağında kurbanlar kesip meşhur asi ve şaki Ebu Riş-oğlu’yla haberleşip, Hısn-ı Mansur Alay-beyinin çayırını basarak cebren atlarını alıp, nüfus katletmekten hali olmadığını, fesadının gittikçe arttığını ve isyanının genişlemek istidadında olduğunu arz ettiler. Bu müracaat üzerine Mustafa Paşa, Türkmen Sancağı beyi Şah Murad Bey’e, Boz-Ok Mirlivası Çerkes Bey’e ve muhafazaya memur Rum Defter Kethüdası Mahmud’a hükümler gönderip, mezkur şaki ve taifesini mahkemeye davet etmelerini, şayet gelmeyip isyanda direnirlerse kanlarının helâl olduğunu ve haklarından gelinmesi gerektiğini bildirmiştir.⁵⁶

Boz-Ok Sancağı’nın, Boybeyli Yaylası’nda kendisini ziyaret edenlere “işte Şah İsmail budur” diye takdim edilen ve Şam-Bayat Türkmenlerinden olan bu şahıs, halkın kafasını Şîî-Bâtîni fikirlerle doldurup yoldan çıkarmaya çalışırken, Boz-Ok Sancak beyinin kuvvetleri tarafından basılmıştır. Kendisi ve bir kısım yandaşları kaçmayı başarırken, Köse Yunus adında bir Kızılbaş halifesi yakalanmıştır. Bunun verdiği bilgilere göre: Şah İsmail Acem Vilâyeti’nden gelip, kendisinin Şah İsmail olduğunu söyleyerek 1577 kışını Amik Ovası’nda geçirdikten sonra Yeni-İl Türkmenlerine⁵⁷ tabi Kemerli⁵⁸ ve Pehlivanlı⁵⁹ cemaatleriyle yaylaya çıkmıştır.⁶⁰ Köse Yunus, Şah İsmail adıyla ortaya çıkan bu şahsın kişisel özellikleri hakkında da bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre: Sahte Şah’ın, Farsça konuşan, orta boylu, köse sakallı ve uzun saçlı biri olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹

Arşiv belgelerinde ilk defa 2 Cemaziyelevvel 986 (7 Temmuz 1578) tarihli bir mühimme kaydında Sahte Şah İsmail olayına rastlamaktayız. Söz konusu kayıta: Elbistan Kazası’nın Sultan Korusu⁶² mevkiinde Şam-Bayadı Türkmen taifesine mensup bir şahıs, Şah İsmail olduğu iddiasıyla ortaya çıkarak birtakım insanları kendisine inandırmıştı. Şambayatlı Sahte Şah İsmail ve yanındakiler, Elbistan köylerine dağılarak, iki yüz kadar atlı taraftar bulmuşlardı. Bu eşkıya takımı, geceleri bir araya toplanıp yöre halkına çeşitli sıkıntılar vermekte; Elbistan civardaki yolları keserek yolcuların eşya ve paralarını gasp etmekteydiler. Durumdan son derece rahatsız olan halk, Kaza’nın ileri gelenleri aracılığıyla Elbistan Kadısı’na şikayette bulunmuşlardı. Olayın ciddiyet ve vehâmetini kavrayan Kadı, durumu bir mektupla saltanata bildirdi.⁶³

Sahte Şah İsmail’in etrafında toplanan bu eşkıya grubu, bir yandan kanunsuz ve uygunsuz hareketlerde bulunarak halkı taciz ederken, diğer yandan kendilerine taraftar bulmak amacıyla yöre halkının dinî duygularını istismar etmekten geri kalmıyorlardı. Bu amaçla Elbistan yakınlarında bulunan Ashab-ı Kehf’e⁶⁴ giderek kurbanlar kesiyorlardı. Yine aynı amaçla Boz-Ok’ta bulunan Kızılbaş halifesinin yanına gidip, burada da kurbanlar kestikleri, oradan Hacı Bektaş’a⁶⁵ varıp

yine kurbanlar keserek halkı yanlarına çekmeye çalıştıkları ve halk arasında zararlı görüşlerini yayarak fitneye sebep oldukları anlaşılmaktadır.⁶⁶

Elbistan'da ortaya çıkan Şam-Bayatlı Sahte Şah İsmail'in, beraberindeki eşkıya ile bölgede yaptığı yağma ve gasp gibi kanunsuz hareketleri, Maraş Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın saltanata gönderdiği bir mektuptan öğreniyoruz. Buna göre adı geçen eşkıya grubu Elbistan'a gidip gelmekte olan yolcuların üzerlerine saldırarak, yanlarında bulunan bütün eşya ve paralarını gasp etmekteydiler. Sahte Şah İsmail'in bu gibi soygunculuk ve tacizlerinden çaresiz kalan halkın, durumu Ahmed Paşa'ya şikayet etmesi üzerine, Ahmed Paşa derhal eşkıya üzerine asker sevk etmiş, askerinin takibatı sonunda eşkıyanın bir kısmı ele geçirilerek bertaraf edilmiştir. Buna rağmen Elbistan halkı, askerinin bölgeden geri çekilmesi durumunda, buraların korumasız kalacağı ve eşkıyanın doğacak emniyet boşluğundan yararlanarak buralara tekrar gelip halkı taciz edecekleri yönündeki korku ve endişelerini ifade etmişlerdir.⁶⁷

Bunun üzerine Saltanat makamı, Türkmen Sancağı⁶⁸ beyinden kendi muhafız takımını o bölgede görevlendirmesini talep etmiştir. Elbistan'da bırakılacak bu askerler, hem o bölgelerin emniyet ve güvenini sağlayacak hem de, devlete ait vergilerin toplanmasına yardımcı olacaktır. Türkmen Sancağı Beyi Murat Bey'e bu emir gönderilirken, Sahte Şah İsmail ve yandaşlarıyla Boz-Ok'ta bulunan Kızılbaş halifesi adına hareket edenlerin yakalanıp bertaraf edilmeleri için de Boz-Ok Beyi Çerkes Bey'e, Antep Beyi ve Kırşehir Beyi Memi Şah Bey'e emirler gönderilmiştir.⁶⁹ Gönderilen bu hükümlerde; Osmanlı sultanı, Şah İsmail'in yandaşları olan eşkıyadan dolayı asayişin bozulduğunu, bu nedenle bölgede halkın huzur ve emniyetinin sağlanması, hiç kimsenin malına ve canına zarar gelmemesi için tedbir alınmasını istemektedir. Aynı zamanda mahallî yöneticilerin, yöredeki konargöçer Türkmenler ve Yeni-İl obalarıyla birlikte hareket ederek, Şah İsmail denen eşkıyanın üzerine giderek, kendisi ve yanındakilerin etkisiz hale getirilmesi konusunda azamî gayretin gösterilmesi de istenmektedir.⁷⁰ Devletin bu konuyu çok ciddiye aldığı muhakkaktır. Bunların yakalanarak gerekli cezaya çarptırılmaları, diğer eşkıyaya da ibret olması açısından son derece önemlidir. Ancak eşkıyaya karşı bütün bu tedbirler alınırken, masum halka herhangi bir zararın dokunmaması için gerekli özenin gösterilmesi de istenmektedir.⁷¹

Osmanlı Devleti'nin gerekli tedbirleri almasına ve bölgelerdeki valilerin bütün gayretlerine rağmen, Sahte Şah İsmail ve adamlarının yakalanmaları mümkün olamamıştır. Ancak Osmanlı Devleti bu bölücü eşkıyanın peşini bırakmak niyetinde değildi. Bu cümleden olarak, Malatya Sancağı beyine gönderilen bir hükümde; Şah İsmail adına hareket eden bu müfsidin üzerine askerî kuvvetlerin gönderilerek, her nerede ise ele geçirilmesi, bunun için de ne yapılması ve hangi yola başvurulması gerekiyorsa öyle yapılması talep ediliyordu. Bu meselenin mühim olduğu ve bu konuda katiyen ihmal gösterilmemesi de isteniyordu.⁷² Bu arada Sahte Şah İsmail'in hâlâ Boz-Ok bölgesinde olduğu ve halkı Şîliğe yönlendirerek kendi taraftarlarını çoğaltıp, Osmanlı Devleti'ne isyan hareketini sürdürdüğü anla-

şıldığından, Osmanlı Padişahı, Boz-Ok beyini bir fermanla durumdan haberdar etmiş ve Boz-Ok bölgesinde saklanarak gizlice faaliyetlerine devam eden bu bölücü eşkıyanın her nerede ise bulunup hapsedilmesini istemiştir. Ayrıca Boz-Ok'ta bulunan Kızılbaş halifesi yandaşlarının tespit edilerek, bunlara da fırsat verilmeyip, gerekli cezalara çarptırılmaları isteniyordu.⁷³

Sahte Şah İsmail Boz-Ok bölgesinde gizliden gizliye faaliyetlerini sürdürürken, Maraş eyaletindeki adamları da boş durmuyordu. Maraş'a bağlı Antep ile Birecik arasında Ra'ab köyünde oturan Süleyman adındaki bir şahıs, Şam-Bayatlı Sahte Şah İsmail'e destek olmak amacıyla 40-50 kadar atlı toplayarak, Boz-Ok'taki Sahte Şah İsmail'e yardıma gitmek üzere iken, durum devlet tarafından haber alınmış ve üzerine asker sevk edilince, topladığı atlı adamları dağıtıp, kendisi de ortadan kaybolmuştur. Süleyman adlı bu eşkıyanın da kolaylıkla ele geçirilmesi mümkün olamayacağından, bu konuda Antep Beyi'ne gelen 25 Şaban 989 (24 Eylül 1581) tarihli emirde, hangi yolla olursa olsun bu şahsın yakalanarak hapsedilmesi isteniyordu.⁷⁴

Malatya Sancak beyine gelen bir fermanla, bu bölgedeki konargöçer aşiretlerden Sahte Şah İsmail'e sadaka ve nezir gönderildiği anlaşılmaktadır.⁷⁵ Buna göre Malatya Sancağına tabi, İzolu, Rişvan, Eşkanlu, Solaklu, Şeyh Hüseyinlü, Soydanlu, Eğribüklü, Adaklu, Kalaçaklu, Beziki, Çakallu, Mihriman, Karasaz ve Kömürlü adlı cematlerin Şah İsmail adına ortaya çıkan bu şahsa nezir gönderdikleri, yakalanarak İstanbul'a gönderilen ve Sahte şah İsmail taraftarı olan Mehmet adındaki şahsın itirafı ile anlaşılmıştır. Adı geçen Mehmet; Şah İsmail'e nezir gönderenlerin kimler olduğunu bildiğini söylemesi üzerine, tutuklu olarak Malatya tarafına gönderilmiştir.

Osmanlı Sultanı, Malatya Kadısı'na bir ferman göndererek, yakalanıp Malatya'ya gönderilen Mehmet adlı şahsın vereceği bilgilerin de yardımıyla, yörede Sahte Şah İsmail'e taraftar olup devlete karşı gelenlerin ve Sahte Şah İsmail'e sadaka ve nezir göndermeye devam eden şahısların araştırılıp soruşturularak tespit edilmesi, bu konuda yapılacak mahkemede suçları sabit görülen asilerin gerekli cezalara çarptırılmaları istenmiştir. Ancak bu meselede suçsuz olanlara kesinlikle herhangi bir zarar verilmemesi de ayrıca tembih edilmiştir.⁷⁶

Şam-Bayatlı Şah İsmail, Boz-Ok ile Malatya arasındaki bölgede yerleşik halk ve konargöçer Türkmen aşiretlerinin yardımlarını temin ederek, taraftar sayısını arttırmaya ve faaliyet sahasını genişletmeye çalışıyordu. Kendisinin ileriye dönük daha büyük plânları vardı. Şah, bu plânları uygulamaya koymak üzere harekete geçerken, Osmanlı Devleti yetkilileri meselenin önemi ve vahametinin farkında olarak gerekli önlemleri alıyorlardı. Sahte Şah ve adamları her yerde takip ediliyor ve nerede oldukları ve ne yaptıkları ile ilgili istihbarat toplanıyordu. Nitekim Osmanlı devlet yöneticilerinin bu ısrarlı takibi sonucu, Şah'ın veziri Han Pirî ele geçirildi.⁷⁷ Han Pirî konuşturularak, Şambayatlı Şah İsmail'in faaliyetleri ve ileriye dönük plânları kendisinden öğrenildi. Han Pirî'nin ifadesine göre: Şam-Bayatlı Sahte Şah İsmail, Boz-Ok'tan üç yüz Türkmen ile Adana (?) adlı köyden hareket-

le, göçer Türkmen Obası'ndan, Çopuroğlu Obası'na varıp, orada birkaç gün kaldıktan sonra, oradan ayrılarak Arguvan'a gitmiştir. Arguvan'da kaldığı sürede önce İmam Kulu'nun yanına varmış daha sonra oradan ayrılarak Bozanoğlu Mahmud'un evine misafir olmuştur. Arguvan'dan kalkarak Adalı adlı köye gitmiş, orada Solaklı Şah Velioğlu Ali'nin evinde beş gün kalmıştır. Şah İsmail burada kaldığı sürede, Malatya çevresinde konargöçer hayatı yaşayan Rişvan,⁷⁸ Bazuki⁷⁹ ve Cihanbeyli⁸⁰ aşiretlerinden bazı kişiler ile Elmalı⁸¹, Çermik⁸², Bozan⁸³, Mezrum⁸⁴ ve Boyalıca köylerinden ve Arguvan Nahiyesi'nden bazı taraftarlarıyla beraber ve Tahirbeyoğullarından da altı kişiyi de yanına alarak, Solaklı, Şeyh Haletli, Havili cemaatleriyle, Solaklı obalarından çıkarak, önce Malatya'yı yağmalayıp, oradan Arapkir Kazası'na varıp onu da yağmaladıktan sonra Maraş'a varmak ve orayı da yağmaladıktan sonra Karamanı ele geçirmek niyeti ile yetmiş seksen kişiyi toplayıp, Kara Hamza ve Şeyh Hasan obalarını basarak yağmalamıştır. Daha sonra Elmalı Köyü yakınlarında plânlarını faaliyete geçirmek üzere silahlı adam toplamakta iken, Malatya Kadısının adamlarından Abdi Kethüda, askerî kuvvetlerle Şah ve adamlarının üzerine gelerek aralarında büyük bir çatışma çıkmış ve çatışma sonunda Sahte Şah'ın adamlarından bir kısmı öldürülmüş, kalanları ise her biri bir tarafa dağılmıştır. Şah İsmail'in sağ kurtulan adamlarından biri kaçarak İskanlı Obası'na varmış ve orada bulunan Şah'ın adamlarına "kaçın, başınızın çaresine bakın" deyince orada bulunanların her biri bir tarafa kaçmıştır. Sahte Şah İsmail'in, devlet kuvvetleriyle çatışmaya girmesi ve asıl niyetinin de anlaşılması üzerine, yanına topladığı Rişvanlılar kendisini terk ederek, başka bir tarafa gitmişlerdir. Şambayathlı Sahte Şah ise yanında kalan taraftarlarıyla Fırat Nehri'ni geçip, Siverek'e doğru kaçmıştır.⁸⁵ Şah İsmail adına ortaya çıkan bu şahsın araştırılarak, nereye gittiği tespit edilip ele geçirilmesi devlet tarafından istenmişse de bu tarihten sonra izine rastlanamamıştır. Anlaşılan Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği bu isyan hareketinde başarılı olamayacağı ve yöre halkının da kendisinin asıl maksadını anladıklarının farkına varması üzerine, bu hareketinden vazgeçip, meçhul bir yerde gizlenerek izini kaybettirmiştir.

6. Sonuç

İran'da kurulan Safevî Devleti'nin, Osmanlı vatandaşları üzerindeki sosyo-kültürel etkisinin bu kadar fazla olmasını dinî, iktisadî, idarî ve sosyal sebeplerin yanı sıra sosyo-psikolojik bir takım nedenlere de bağlamak gerekmektedir. Timur'un elinden Türkmenleri Hoca Ali'nin kurtarması, onların kendilerini Safevî tarikatına bir nevi "can borçlu" hissetmelerine vesile olmuştur. Bu Türkmen aşiretleri, mensubu oldukları Türk milletinin hasletlerinden olan vefa duygusu ile hareket ederek, bu borcun ödenmesi bağlamında kendilerini Safevî Devleti'ne adanmışlardır.

Osmanlı padişahları, Fatih Sultan Mehmet'in saltanata geçişiyle birlikte devlet yönetiminde Türk kökenli olmayan devşirmelere devlet yönetiminde yer vermişlerdir. Bu devşirme yöneticilerin Türkmenlere karşı vergi ve benzeri konu-

larda adaletsiz davranmaları, buna karşılık İran Şahlarının, özellikle de Şah Tahmasb'ın devlet idaresinde Türkmenlere görev vermesi, Türkmenlerin Osmanlı Devleti'nden yüz çevirerek Safevî Devletine yönelmelerine sebep olmuştur.

Safevîlerin bilhassa bilimsel olarak dinî eğitim almamış, atadan dededen duyarak Müslümanlığı yaşamaya çalışan konargöçer halk zümreleri üzerinde, adeta şahıslarla bire bir görüşerek, dinî duyguları istismar edici propagandalar yaparlarken, buna mukabil Osmanlı Devlet adamlarının aynı metotla olaylara yaklaşmaması, halkın sosyo-psikolojik durumunu, kültür düzeyini ve beklentilerini dikkate almayarak, halkın bu memnuniyetsizliklerinin sürekli Osmanlıya karşı bir isyan hareketiymiş ve böyle davranan zümrelerin de eşkiya olduğu mantığı ile hareket etmesi, devletin kendi vatandaşlarıyla yabancılaşmasına yol açmıştır. Bu durum, kitlelerin Batınî tehlikesine karşı korunup, kazanılması yerine, dışlanmasına sebep ve Safevîlerin saflarına itilmesine neden olmuştur. Böylece sadece Erdebil'de kalan Türkmenlerin değil, aynı zamanda Anadolu'da bulunan akrabaları arasında da Safevî Devletine ve İran şahlarına karşı bir hayranlık duygusu uyanmıştır. Bu durum ise Osmanlı'nın rakibi ve düşmanı olan Safevîlerin güçlenmesine ve Osmanlı ülkesinde yüzyıllar boyu sıkıntı çıkarmalarına zemin oluşturmuştur.

Şambayatlı Sahte Şah İsmail olayında da görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olan Türk halkının bir kenara itilerek, onun yerine ikame edilen devşirme sınıfının da kendi çıkarlarını koruma pahasına bu ana unsuru ihmal etmeleri ve çeşitli baskı ve haksızlıklara maruz bırakmaları sonucunda, bunların kendi devletlerine yabancılaşmalarına ve başka bir devletin çıkarlarına hizmet etmelerine sebep olmuştur. Anadolu'da meydana gelen bu tür isyanların, dinî bir hareketmiş gibi görünmesine rağmen, idarî, iktisadî, sosyal, kültürel ve psikolojik birtakım nedenlere dayandığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) Mühime Defterleri

Nr. 32, 35, 139, 140,

II. Yayınlanmış Belgeler

KANUNÎ DEVRÎ MALATYA TAHRİR DEFTERİ (1560), (Haz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük), Ankara 1983.

MARAŞ TAHRİR DEFTERİ (1563), (Haz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük), c. II, Ankara 1988.

AHMET REFİK, Osmanlı Devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik (1558-1591), Darulfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, c. IX, Sayı: 2 (Nisan 1932), İstanbul 1932.

III. Araştırma ve İncelemeler

AKDAĞ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyânları", Ankara 1975.

ALLOUCHE, Adel, The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict (906-962/ 1500-1555), Berlin 1983.

ANONİM TEVÂRİH-İ ÂL-İ OSMAN (1481-1512), (Haz. Faruk Söylemez), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış), Kayseri 1995.

DANIŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. 2, İstanbul 1947.

DOĞAN, D. Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara 1992.

HAMMER, Joseph Von, Osmanlı Devleti Tarihi, (Çev. Mehmed Ata, Yayına Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), c. 4, İstanbul 1984; c. 7, İstanbul 1985.

HINZ, Walther, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi (Çev. Tefik Bıyıklıoğlu), Ankara 1992.

HOCA SADEDDİN EFENDİ, Tacü't-Tevarih (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), c. III, Ankara 1992.

İNALCIK, Halil, The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600, London 1973.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, Murad III, İslâm Ansiklopedisi, c. 8, İstanbul 1993.

- , Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri, İstanbul 1993.
- LEWİS, Bernard, Haşîşiler Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset (Çev. Ali Aktan), İstanbul 1995.
- MUSTAFA NURÎ PAŞA, Netayic ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi (Sad. Neşet Çağatay), c. I-II, Ankara 1992.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, Müneccimbaşı Tarihi (Çev. İsmail Erünsal), c. II, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 37.
- OCAK, Ahmet Yaşar, Din ve Düşünce, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, c. I, İstanbul 1999.
- , XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesiyani Hareketlerinin Bir Tahlil Denemesi, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul 21-25 Ağustos 1989), Ankara 1990.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. II, İstanbul 1983.
- PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ, Peçevî Tarihi, c. II, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1992, s. 32-45.
- SOLAK-ZÂDE, Mehmed Hemdemî Çelebî, Solak-Zâde Tarihi (Haz. Vahid Çabuk), c. II, Ankara 1989.
- SÖYLEMEZ, Faruk, Rişvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12 (Bahar 2002), Kayseri 2002.
- SULTANOVA, Ruhengiz A, Makı Hanlığı (Çev. Bilgehan Atsız Gökdağ), Türkler, c. 7, Ankara 2002.
- SÜMER, Faruk, Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar), İstanbul 1989.
- , Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilâtı Destanları, İstanbul 1999.
- , Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1992.
- ŞAHİN, İlhan, Yeni-il Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri, (1548-1653), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi (Basılmamış), İstanbul 1980.
- , Hacım (Hacıbektaş) Köyü'nün Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584), Osmanlı Araştırmaları, Sayı: VI, İstanbul 1986.
- TÜRKAY, Cevdet, Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979.

TÜRKİYE MÜLKÎ İDARE BÖLÜMLERİ BELEDİYELER KÖYLER, Ankara 1986.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. II; c. III, Kısım: I, Ankara 1988.

YAZICI, Tahsin, Safevîler, İslâm Ansiklopedisi, c.10, İstanbul. 1993.

DİPNOTLAR

- ¹ Ahmet Yaşar Ocak, Din ve Düşünce, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, c. I, İstanbul 1999, s. 145.
- ² Bernard Lewis, Haşîşiler Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset (Çev. Ali Aktan), İstanbul 1995, s. VIII.
- ³ Aynı yer.
- ⁴ Molla Kâbız İran'dan gelerek, dinî bilgisini geliştirdikten sonra Osmanlı İlimiye sınıfına dahil olmuştur. Kendi fikirlerini her yerde hatta meyhanelere kadar giderek, halka anlatmaya başlamıştır. Birtakım ayet ve hadisleri te'vil ve tefsir ederek Hz. İsa'nın bütün peygamberlerden üstün olduğunu ve hatta Hz. Muhammed'den de daha faziletli olduğunu halka anlatıyor, birçok kişi de buna inanıyordu. İşin düşündürücü tarafı, ortaya attığı bu fikirleri kendi şahsî düşünceleri olduğunu belirtmesi yerine İslâmî bir kılıf ile sunması, bazı ayet ve hadisleri kendi fikirleri doğrultusunda yorumlayarak, bu iddialarının İslâmın temel kaynaklarına dayandığını ileri sürüyordu. Buna göre; güya Molla Kâbız, İslâm dinini reddedip Hristiyanlık propagandası yapmıyor, Müslümanlığı kabul etmekle beraber Hristiyanlığı ondan üstün tutmuş oluyordu. Osmanlının başkentinde bu gibi fikirlerle halkın zihnini bulandırırken, bir kısım ulemanın şikâyeti üzerine divanda yargılanmıştır. 7 Safer 934 (2 Kasım 1527) tarihinde yapılan ilk duruşmada Rumeli Kadıaskeri Fenari-zâde Muhyiddin Çelebi ile Anadolu Kadıaskeri Kadri Çelebi, Kâbız'ın fikirlerini çürütememişlerdir. Kanunî Sultan Süleyman'ın da kafes arkasından dinlediği bu duruşmada bir sonuca varılamayınca, dava ertesi güne bırakılmıştır. Kanunî, Veziriazam İbrahim Paşa'yı çağırıp, ne yapılması konusunda istişarede bulunmuş, sonuçta fikirlerin ancak fikirle çürütülebileceği kanaatine varılmıştı. Ertesi gün yapılacak mahkemede Kâbız'a karşı, Şeyhülislâm İbni kemal ve İstanbul Kadısı Sadeddin Çelebi çağırılmıştı. İbni Kemal, Kâbız'ı sükûnetle dinledikten sonra, fikirlerini bilimsel delillerle çürütmüş ve hatasından döndüğü takdirde affedileceği teklif edilmişse de, Kâbız bu teklifi kabul etmeyerek iddialarında ısrar edince idamına karar verilmiştir. Bk. Mehmed Hemdemî Çelebî Solak-zâde, Solak-Zâde Tarihi (Haz. Vahid Çabuk), c. II, Ankara 1989, s. 157-160; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi (Çev. İsmail Erünsal), c. II, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 37, s. 528-529; Ahmed Refik, Osmanlı Devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik (1558-1591), Darulfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, c. IX, Sayı: 2 (Nisan 1932), İstanbul 1932, s. 30; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. 2, İstanbul 1947, s. 125-126.
- ⁵ Walther Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi (Çev. Tefik Bıyıklıoğlu), Ankara 1992, s. 15.
- ⁶ Hinz, age, s. 6-7.
- ⁷ Hinz, age, s. 7.
- ⁸ Hinz, age, s. 8-9.

- ⁹ Tahsin Yazıcı, Safevîler, İslâm Ansiklopedisi, c. 10, İstanbul 1993, s. 54.
- ¹⁰ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri, İstanbul 1993, s. 2.
- ¹¹ Kütükoğlu, age, s. 1.
- ¹² Adel Allouche, The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict (906-962/ 1500-1555), Berlin 1983, s. 44; Hinz, age, s. 17.
- ¹³ Hinz, age, s. 17.
- ¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. II, Ankara 1988, s. 226; Kütükoğlu, age, s. 2.
- ¹⁵ Hinz, age, s. 18.
- ¹⁶ Allouche, age, s. 44-45.
- ¹⁷ Uzunçarşılı, age, c. II, s. 226; Hinz, age, s. 19-22.
- ¹⁸ Hinz, age, s. 27.
- ¹⁹ Hinz, age, s. 35.
- ²⁰ Uzun Hasan, Trabzon Rum İmparatoru Kalo İonnes'in kızı ve David Kemmenus'un kız kardeşi olan Katerina (evlilikten sonra Despina Hatun ismiyle anıldı) ile 1458 yılında evlenmiş ve bu evlilikten bir oğlu ve üç kızı dünyaya gelmişti. Annesinin Marta adını verdiği ve Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in annesi olan bu kadın, Uzun Hasan'nın üç kızının en büyüğü idi. Bk. Hinz. age, s. 29.
- ²¹ Hinz, age, s. 63.
- ²² Kütükoğlu, age, s. 2.
- ²³ Hinz, age, s.75.
- ²⁴ Hinz, age, s. 77.
- ²⁵ Hinz, age, s. 82.
- ²⁶ Hinz, age, s. 67.
- ²⁷ Hoca Sadedin Efendi, Tacü't-Tevarih (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), c. III, Ankara 1992, s. 274-275; Joseph Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, (Çev. Mehmed Ata, Yayına Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), c. 4, İstanbul 1984, s. 975.
- ²⁸ Ahmet Refik, agm, s. 25.
- ²⁹ Kütükoğlu, age, s. 2-3.
- ³⁰ Ahmet Refik, agm, s. 25.
- ³¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (1481-1512), (Haz. Faruk Söylemez), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış), Kayseri 1995, s. 259-278.
- ³² Münecimbaşı Tarihi c. II, s. 525-526.
- ³³ Solak-Zâde Tarihi c. II, s. 153.
- ³⁴ Münecimbaşı Tarihi, c. II, s. 526-527; Solak-zâde Tarihi, c. II, s. 153-157.
- ³⁵ Kütükoğlu, age, s. 3-4.
- ³⁶ Bu konuda Mühimme Defterlerinde çok sayıda kayıt vardır. Bu kayıtlar Osmanlı Devleti'nde görev alan bürokrat ve mahallî yöneticilerin Türkmen aşiretlerine bakışını yansıtmaktadır. Meselâ, Afşarlarla ilgili olarak: "Afşar Tâifesi'nin ekseri kadimden şer ve şekâvet ve kat'-ı tarik ve nehb-i emvâl misillü mel'anet ile ibadullaha isâl-i mazarrata me'lûf ve mu'tâd bir tâife-i kesirü'l-fesâd olduklarına binaen kendileri esasen cinayâtan hâlî olmadıklarından başka derûnlarına duhul ve tahassun eden Kılınçlı ve Bektaşlı eşkıyalarıyla müttetikane cibilliyetlerinde olan şekaveti..." (Bk. BOA, Mühimme Defteri [MD], nr 140, s. 185.) ifadeler yer almakta ve ne yazık ki bu Türkmen aşiretleri, yaratılışlarından itibaren eşkıya sayılarak bunların birer potansiyel suçlu olarak

- görüldükleri anlaşılmaktadır. Bu konudaki diğer örnekler için bk. BOA, MD, nr. 139, s. 347; MD, nr. 139, s. 405-406.
- 37 Söz konusu aşiretlerin ıslahı için de “ ... kendülerinin buğattan oldukları müte‘ayyen olmağla haklarında verilen fetvâ-yı şerife mucebince eşkiya-ı merkûmenin cezaları tertip...” ibaresi kullanılmakta, önlem olarak cezalandırma metodu tercih edilmekteydi. Bk. BOA, MD, nr. 140, s. 185.
- 38 Ahmet Yaşar Ocak, XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu’sunda Mesihyanik Hareketlerinin Bir Tahlil denemesi, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul 21-25 Ağustos 1989). Ankara 1990, s. 819.
- 39 Ahmet Refik, agm, s. 26.
- 40 Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyanları”, Ankara 1975, s. 255-265.
- 41 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. III, Kısım I, Ankara 1988, s. 55-56.
- 42 Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi (Sad. Neşet Çağatay), c. I-II, Ankara 1992, s. 113-114.
- 43 B. Kütükoğlu, Murad III, İA, c. 8, İstanbul 1993, s. 616.
- 44 Nüzur, Arapça “nezir” kelimesinin çoğulu olup adamak, adak, bir kimsenin vâcip olmayan bir şeyi kendi nefsi üzerine vâcip kılması anlamlarına gelmektedir. Terim olarak: Cami veya tekkelere mum, yağ, yahut da mukaddes ve mübarek olarak kabul edilen bir şahsa yapılan yardım (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. II, İstanbul 1983, s. 690.) manasına geldiği gibi, bir kimse veya kuruluşa sunulan armağan (D. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara 1992, s. 852.) anlamına da gelmektedir. İran’ın kuzeybatısındaki Makı Hanlığı’nda, dinsel merasimlerin yerine getirilmesi için toplanan zekat, mersiye hakkı gibi nezir de bir vergi (Ruhengiz A. Sultanova, Makı Hanlığı (Çev. Bilgehan Atsız Gökdağ), Türkler, c. 7, Ankara 2002, s. 128.) olarak kabul edilmekteydi. Erdebil Tekkesi mukaddes olarak kabul edildiği için çeşitli yerlerden buraya nüzur gönderiliyordu. Ancak, Şeyh Cüneyd’den itibaren bu tekkenin Şî-Batını düşüncelerin yayıldığı siyasî bir merkez haline dönüşmesiyle birlikte, bu düşüncelere karşı olanlar nüzur göndermeyi bırakırken, İran Şahlarına bağlı olan Şîler nezirlerini göndermeye devam etmişlerdir.
- 45 Halil İncalcık, The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600, London 1973, s. 196.
- 46 İncalcık, age, s. 197.
- 47 Ahmet Refik, agm, s. 42.
- 48 Kütükoğlu, age, s. 10-12.
- 49 Bu Aşarlar, Kûh-Gilû’da Akkoyunluların burayı fetihlerinden sonra, Mansur Bey’in yönetimi altında Türkiye’den gelmişlerdir. Bkz. Faruk Sümer, Safevî Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1992, s. 132.
- 50 Sümer, Safevî Devleti’nin Kuruluşu, s. 132.
- 51 Sümer, Safevî Devleti’nin Kuruluşu, s. 133.
- 52 Oğuzların Bayat boyuna mensup olan Şam-Bayadı Türkmenleri Anadolu’da: Yeni-İl’de 5-6 oba, Ulu-Yörük topluluğu’na bağlı Amasya yöresinde yaşayan İnallı teşekkülü arasında birkaç oba, Ankara’nın Kalecik Kazası’nda 1522 yılında küçük bir oymak halinde bulunuyorlardı. Maraş yöresindeki Şam-Bayadı Türkmenlerinin bir kolu da Antakya’ya bağlı Hacılı köyünde kışlamakta idiler. Boz-Ok’taki Şam-Bayatları bu bölgenin Gedük yöresinde yaşamakta idiler. Bu yöre aşağı yukarı bugünkü Şarkışla Kazası’nın bulunduğu yerdir. Boz-Ok’taki Şam-Bayadı Türkmenlerinin 1613 tarihinde

bu yöreye geldikleri anlaşılmaktadır. Malatya Sancağına bağlı Behesni Kazası'nın Korucu adlı köyünde 40 vergi nüfusuna sahip olarak yaşamakta idiler. Bu konuda geniş bilgi için bk. Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı Destanları, İstanbul 1999, s. 249-250, Malatya Sancağı'nın 1560 yılı tahririne göre Behesni Kazası'na tabi Devle Köyü'nün "Koru" adlı bir mezraası mevcuttur. Bk. Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), (Haz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük), Ankara 1983, s. 443. Yukarıdaki "Korucu" köyü ile bu "Koru" mezraası aynı yer olmalıdır. Muhtemelen bu köyde yaşayan Şam-Bayadı Türkmenleri daha sonra, Besni ilçesine bağlı bugünkü Şambayat Nahiyesi'ne (Türkiye Mülkî İdare Bölümleri Belediyeler Köyler, Ankara 1986, s. 22.) iskan edilmişler ve bu yerleşim yerine kendi adlarını vermişlerdir. Şam-Bayatları XVI. yüzyılın ilk yarısında yazları Boz-Ok'ta Gedük yöresinde yaylaya çıkar ve kışı Haleb bölgesinde geçirirlerdi. Bk. Sümer, Safevî Devleti'nin Kuruluşu, s. 187. Cevdet Türkay, Şam-Bayadı Türkmenlerini Bozulmuş Aşireti'nin bir cemaati olarak belirtmektedir. Bk. Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979, s. 693.

- ⁵³ Lala Mustafa Paşa'nın bu seferi hakkında geniş bilgi için bk. Peçevî İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi, c. II, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1992, s. 32-45.
- ⁵⁴ Hammer, Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Koçhisar'a geldiğinde büyük bir fırtınaya tutulduğunu, ancak Lala Mustafa Paşa'yı bekleyen daha büyük bir belânın ise, Zülkadriye Eyaleti'ne tabi Elbistan'daki Şam-Bayadı Türkmenlerinin isyanı olduğunu ifade etmektedir. Serdar Lala Mustafa Paşa, bu isyanı bastırmak için uygun tedbirler aldığını ve asileri nasıl tenkil ettiğini, padişahın musahibi Şemsi Paşa ve Hoca Sadeddin'e mektuplar yazarak bildirdiğini ifade etmektedir. Bkz. Joseph Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, (Çev. Mehmed Ata, Yayına Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), c. 7, İstanbul 1985, s. 2051-2052.
- ⁵⁵ Tahrir Defterlerinde Hatun Kendi adıyla da kaydedilen Arslantaş, Maraş Sancağı Elbistan Kazası'na bağlı Sarsab Nahiyesi mezraalarındandır. Bk. Maraş Tahrir Defteri (1563), (Haz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük), c. II, Ankara 1988, s. 563.
- ⁵⁶ Kütükoğlu, age, s. 12-13.
- ⁵⁷ Yeni-il Türkmenleri ilgili geniş bilgi için bk. İlhan Şahin, Yeni-il Kazası ve Yeni-il Türkmenleri (1548-1653), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi (Basılmamış), İstanbul 1980.
- ⁵⁸ Türkay, age, s. 506.
- ⁵⁹ Genellikle Orta Anadolu ve özellikle Boz-Ok Sancağı'nda konar-göçer hayatı yaşayan Pehlivanlı cemaati, Yeni-İl haslarına dahil edilmiş konar-göçer Türkmen taifesindedir. Bk. Türkay, age, s. 625-626.
- ⁶⁰ Kütükoğlu, age, s. 13.
- ⁶¹ Kütükoğlu, age, s. 13.
- ⁶² Maraş Sancağına bağlı Elbistan Kazası'nın Sarsab Nahiyesi köylerinden olan Sultan Korusu'nda Şam Yörükleri'nden Kaçanlı Cemaati yaşamaktaydı. Bk. Maraş Tahrir Defteri (1563), (Haz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük), c. II, Ankara 1988, s. 569.
- ⁶³ BOA, MD, nr. 32, s. 206.
- ⁶⁴ Ashab-ı Kehf için bk. Maraş Tahrir Defteri (1563), c. II, s. 631-633; Ashab-ı Kehf makamının İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Suriye, Afganistan, Doğu Türkistan ve Anadolu'da olmak üzere birçok yerde bulunduğu kabul edilmektedir. Anadolu'da da, Efes, Tarsus ve Afşin (Yarpuz) olmak üzere üç yerde bu makamın varlığı kabul edil-

- mektedir. Bu konuda geniş bilgi bk. Faruk Sümer, Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar), İstanbul 1989, s. 26-40
- 65 Hacı Bektaş hakkında bk. İlhan Şahin, Hacım (Hacıbektaş) Köyü'nün Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584), Osmanlı Araştırmaları, Sayı: VI, İstanbul 1986.
- 66 BOA, MD, nr. 32, s. 206.
- 67 Aynı yer.
- 68 Halep Eyaleti sancaklarından ve Türkmân-ı Halep Sancağı olarak da ifade edilmekteydi. Bk. Mustafa Nuri Paşa, age, c. I-II, s. 142.
- 69 BOA, MD, nr. 32, s. 206.
- 70 Aynı yer.
- 71 Aynı yer.
- 72 BOA, MD, nr. 35, s. 204.
- 73 BOA, MD, nr. 35, s. 233.
- 74 BOA, MD, nr. 35, s. 316.
- 75 Ahmed Refik, agm, s. 55.
- 76 Aynı yer.
- 77 BOA, MD, nr. 35, s. 400.
- 78 Faruk Söylemez, Rışvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12 (Bahar 2002), Kayseri 2002.
- 79 Türkay, age, s. 55.
- 80 Türkay, age, 69.
- 81 Malatya'nın Doğanşehir İlçesi köylerindedir. Bk. Türkiye Mülki İdare Bölümleri Belediyeler Köyler, Ankara 1986, s. 576.
- 82 Malatya Tahrir Defteri (1560), s. 214.
- 83 Bozan Köyü, Malatya Sancağı Arguvan Nahiyesi'ne bağlıdır. Bk. Malatya Tahrir Defteri (1560), s. 172.
- 84 Malatya Sancağı'nın 1560 yılı tahririne göre Mezrum (Mezreme veya Merzeme), Arguvan Nahiyesi köylerindedir. Bk. Malatya Tahrir Defteri (1560), s. 175.
- 85 BOA, MD, nr. 35, s. 400; Kütükoğlu, age, s. 13-14.